

TÜRK DİLİNİN TARİHİ KAYNAKLARINDA YAZ VE YAY SÖZCÜKLERİNİN SEMANTİK ANALİZİ ÜZERİNE

Paşa Yavuzarslan*

Özet

*Türk dilinin tarihî dönemlerinde çeşitli yazılı kaynaklarda varlığını sürdürüp kimi çağdaş Türk lehçelerinde varlığını koruyan yaz ve yay kelimelerinin tarihî metinlerdeki kullanımı oldukça karmaşıktr. Türk dilinin ilk metinlerinde yaz ve yay kelimeleri bulunmakla beraber, yaz daha çok altı aylık bir mevsimin karşılığı olarak, yay ise sadece yaz mevsiminin karşılığı olarak kullanılmıştır. Kaşgarlı'nın Dīvānu Luğāti'-Türk adlı eserinde kimi yerde yay 'ilkbahar', yaz ise 'yaz' mevsimini karşılamaktadır. Harezm sahası metinlerinde, yaz ve yay ayrimı daha kesin bir konuma gelmiştir ve yaz 'ilkbahar', yay 'yaz' mevsimi olarak kullanılmıştır. Kıpçak sahasının kimi eserlerinde ise, Dīvānu Luğāti'-Türk'te olduğu üzere yay 'ilkbahar', yaz 'yaz' mevsimi biçimindedir. Eski Anadolu Türkçesi kaynaklarında ise, yaz genellikle hem 'ilk bahar' hem de 'yaz' mevsimini karşılamakla birlikte, kimi eserlerde yay ve yaz ayrimını görmek mümkündür. yaz kelimesi tarihi gelişimine bağlı olarak Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kendini korumuş, yay kelimesi ise, Osmanlı Türkçesinin ve Türkiye Türkçesinin söz varlığında kullanılmaz duruma gelmiş ve yaz, yay kelimesinin kullanım yerini alırken, yaz kelimesinin yerini de Türkçe + Farsça *ilkbahar* (<Far.>) birleştiği almıştır.*

Anahtar kelimeler: yaz ve yay kelimelerinin kökeni, söz varlığı, Türk mevsim adları, Türk kronolojisi, tarihî söz varlığı.

Abstract

During the historical periods of the Turkish language, the use of the words 'yaz' and 'yay', which have existed in both historical resources and in some contemporary Turkish dialects, has been noted to be rather complex in historical texts. Even though both 'yaz' and 'yay' can be traced in the first Turkish language texts, 'yaz' was used to refer to the six-month period of the season, whereas 'yay' referred only to the summer season. Kashgarlı's Dīvānu Luğāti'-Türk defines 'yay' as 'spring' while 'yaz' is defined as the 'summer season'. In the texts of the Harezm field, the 'yaz' and 'yay' clarification is more distinctive where 'yaz' is used to define 'the spring season' and 'yay' is used for 'the summer season'. In some of the Kipchak resources, similar to the definitions in Dīvānu Luğāti'-Türk, 'yay' means 'spring' and 'yaz' refers to 'the summer season'. Yet, Old Turkish Anatolian resources usually define 'yaz' as both 'spring' and

* Yrd. Doç. Dr, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi.

'summer', while it is possible to view the distinction between 'yay' and 'yaz' in some texts. In relation to its historical development, the word 'yaz' has preserved its position in the Turkish of the Ottomans and Turkey, while the word 'yay' has lost its use in the aforementioned Turkish. Thus 'yaz' has replaced the use of 'yay' and the word 'yaz' has lost its use, being replaced by the Turkish + Persian compound 'ilkbahar'

Key words: etymology of the words *yaz* and *yay*, lexicology, the name of Turkish seasons, Turkish chronology, Turkish historical lexicology.

Türk dilinin tarihî dönemlerinden bu güne kadar, çağdaş Türk lehçelerinin söz varlığında çeşitli fonetik değişimlere uğrayarak varlığını sürdürmenin *yay* ve *yaz* kelimeleri kimi metinlerde iki ayrı zaman kavramını karşılamaktadır. Bugün kimi çağdaş Türk lehçelerinde iki ayrı mevsimi karşılamakta olan *yaz* ve *yay* kelimelerinden *yay* sözcüğü, Batı Türkçesi sahasında ilkin Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ve daha sonra Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde mevsim adı olarak kullanım alanını yitirmiş, yerini *yaz* kelimesine terk etmiştir.

yaz 'ilkbahar' ve *yay* 'yaz' kelimelerinin kullanımı, Türkiye Türkçesinin tarihî metinlerinde oldukça karmaşık olup, bu dönem metinleri üzerine çalışanlar tarafından da kelimelerin anlam tespiti tam yapılamamış, zaman zaman kelimeler aynı anlamda geliyormuş gibi birbirine gönderilmiştir. Bu yazında, *yaz* ve *yay* contamination(bulaşma) ina ve bu söz varlıklarının, Orhon yazıtlarından Eski Anadolu Türkçesi dönemine kadarki eski yazılı metin yayınlarında yanlış tespitlerine kronolojik bir düzende içerisinde değinilecek ve söz konusu yanlış tespitler örneklerle dayanılarak düzeltilmeye çalışılacaktır.

Türk dilinin tarihî dönemlerinden beri *yay* ve *yaz* kelimelerinin anamları bulanık olup, hangisinin günümüz Türkiye Türkçesine göre, 'ilkbahar'ı ve hangisinin 'yaz'ı karşıladığı karışıklık. Genel kaniya göre, ki bu Clauson'un görüşündür, Türk dilinin ilk metinlerinde *yaz* 'yaz', *yay* ise 'ilkbahar' anlamındadır.¹ Bu görüşü destekler nitelikte H. Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*'nde, *yaz* sözcüğünün başlangıçta 'yaz' (summer), *yay*'ın da 'ilkbahar' (spring) anlamına gelmesi gerektiğini Kâşgarlı Mahmud'un *küz*, *yāy* karşılığına bağlamaktadır (Eren 1999: 446b). Ancak, bu açıklamanın hemen akabinde, Kâşgarlı Mahmud'un birçok yerde *yay*'ı, *kış*'ın karşıtı olarak da kullandığını dile getirmektedir (Eren 1999: 447a). Eski Türk dili metinlerini tarayarak eski Türklerdeki zaman sistemini tespit etmeye çalışan Bazin, *yaz* ve *yay* kelimelerinin tarihî ve çağdaş Türk dillerindeki biçimlerini verir ve *yāzı* «printemps»; *yāyi* da «été» olarak anlardır (Bazin 1991: 50-51).

Clauson'un görüşünün aksine, *yaz*'ı 'ilkbahar' (spring), *yay*'ı da 'yaz' (summer) olarak anlamlandıranların başında Ligeti ve Bazin² gelmektedir (Eren 1999: 447a).

1 *yāz (ñ)* originally 'summer', later sometimes 'spring' (Clauson 1972: 982b). *krş. ya:y* must originally have meant 'spring', which is Kaş.'s translation in the main entry an is confirmed by its use antithesis to *kü:z* 'autumn' in one passage. (Clauson, 1972: 980a).

2 *yāz* «printemps». § Aves le temps, dans les langues écrites où *yāy avait disparu, l'opposition «printemps / été» s'est recréée, sur des bases littéraires et scientifiques. Les monts de remplacement ci-dessus mentionnés ont été

Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde *yaz* ve *yay* kelimelerinin arasında olan bu anlam karışıklığından dolayı, birçok dil uzmanı bu iki sözcü, etimolojik olarak birleştirmiştir (Eren 1999: 447a).

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, *yay* ve *yaz* kelimelerinin anlamlarını eski ve çağdaş Türk lehçelerinde tam olarak tespit etmek oldukça güçtür. Yaşayan diyalektlerde *yaz* olduğu gibi saklanmışsa da, diyalektlerin bir bölümünde unutulmuş, bir bölümünde ise iki sözün anlamları tersine çevrilmiştir. Daha açık bir deyişle, ‘summer’ olarak kullanılan *yaz*, ‘spring’ anlamını almış, ‘spring’ olarak kullanılan *yay* da ‘summer’ değerini kazanmıştır. (Eren 1999: 447a).

Tarihî ve çağdaş Türkiye Türkçesinde durum bir kat daha karışiktır, Türkiye Türkçesinin tarihî dönemlerinde her iki söz varlığı da bulunmakla birlikte, kimi eski yazılı metinlerde *yaz* hem ‘yaz’ (summer) hem de ‘ilkbahar’ anlamında kullanılmış, kimi metinlerde ise *yaz* ‘ilkbahar’, *yay* ‘yaz’ anlamında kullanılmıştır. Bu karışıklık dönemin metinleri üzerinde çalışan araştırmacıların gözünden kaçmış ve söz konusu kelimelerin anlamları metin yayınlarının “Dizin”lerinde anlaşılmaz bir hâl almıştır. Bu yazıda *yay* ve *yaz* kelimelerinin tarihî Türk lehçelerindeki kullanımı ve anlam içerikleri, kronolojik olarak ele alınıp örneklendirilecektir.

İlkin eski Türkçe metinlerde geçen *yay* ve *yaz* kelimeleri, bu dönem metinlerinde birbirinden ayrı iki söz varlığıdır ve *yayın* ‘yaz’; *yazın* ‘ilkbahar’ anlamına geldiği kimi Türkologlarca kabul görmüştür (Tekin 2000: 259; 1995: 114; Gabain 1988: 310; Drv.S. 1969: 250b).

(1) *ot(u)z (a)rtuki : s(e)k(i)z : y(a)s(i)ma : kuş(i)n : kut(a)n t(a)pa: sül(e)d(i)m* [.....*ot(u)z (a)rtukJi: [tok(u)z y](a)s(i)ma: y(a)z(t)u*n: t(a)t(a)bi t(a)pa: sü[l(e)d(i)m /.....] [BK G2] (Tekin 1988: 52). [=Otuz sekiz yaşında kışın Kıtay’lara doğru sefer ettim ..... Otuz dokuz yaşında **ilkbaharda** Tatabi’lara doğru sefer ettim.....] (Tekin 1988: 53).

(2) *ot(u)z (a)rtuki (e)ki y(a)ş/(i)ma : (a)mgi korg(a)n : kuşl(a)dukda : yut: boltı : y(a)z(t)uña* : [BK D31] *og(u)z : t(a)pa : sül(e)dim* : (BK D 32) (Tekin 1988: 48). [=Otuz iki yaşında Amgi kalesinde kışladığımızda kitlik oldu. (O yılın) **ilkbaharında** (D 32) Oğuz’lar doğru sefer ettim.] (Tekin 1988: 49).

(3) *(a)mga korg(a)n : kuşl(a)p : y(a)ziña og(u)zg(a)ru . sü t(a)ş(i)kd(i)m(i)z.* [KT³ K8]. (Tekin 1988: 22). [=Amga korugan’ında kışlayıp (o yılın) **ilkbaharında** Oğuz’lara doğru ordu sevk ettim.] (Tekin 1988: 23).

(4) *tʃ(a)t(a)bi : bod(u)n : t(a)bg(a)ç k(a)g(a)nka : körti y(a)l(a)b(a)çi : (e)dgii: s(a)bi: öt(ii)gi k(e)lm(e)z tiy(i)n : y(a)y(t)u*n sül(e)d(i)m [KB D 39] (Tekin 1998: 50). [=Tatabı halkı Çin hakanına tabi oldu. Elçisi, iyi haberi (ve) ricaları gelmiyor diye **yazın** sefer ettim.] (Tekin 1988: 51).

spécialisés dans le sens de «printemps», et *yaz* dans celui d’«été»: osmanlı et čagatay classiques, turc de Turquie, öz-beck, néo-uygur, karay, nogay *yaz*; kazak et karakalpak littéraires *jaz* (Bazin 1991: 50-51). *yāy «été» Le mot apparaît sans changement de sens en turc ancien et moyen: *yaz*, la voyelle longue n’étant que dans des graphies pleines, aves alif, en caractères arabes (Kāšgarī): *yāy* (Bazin 199: 51).

3 Tekin 1998 “Sözlük”te BK K 8 olarak gösterilmemişse de doğrusu, KT K 8 olmalıdır (Tekin 1998: 184).

(5) (B2) *bilge*: *k(a)g(a)n u[çdi]* (B 3) *y(a)y bols(a)r*: *iize*: *t[(e)ñri]* (B 4) *köb(ii)* *rg(e)si (e)t(e)rçe...* [BK] (Tekin 1988: 56). [= (B 2) Bilge Hakan vefat (etti?) (B 3) **İlkbahar** gelince, yukarıda (gök?) (B 4) davulu gümbürder gibi, ...] (Tekin 1988: 57).

(1), (2) ve (3) nolu örneklerde hep bir *kış* ve *yaz* karşılığı görülmektedir, bu bizde *yaz* kelimesinin ‘yaz’ anlamında kullanıldığı hissini uyandırmakta veya *yaz* kelimesinin hem ‘ilkbahar’, hem de ‘yaz’ anımlarını içermiş olabileceğini düşündürmektedir. Orhon yazıtlarında *yay* ve *yaz* ayrimı açık olarak görülmemektedir, bilakis *kış* ve *yaz* kelimelerinin aynı bağlamda bulunması *yaz* kelimesi ile *yay*’ın aynı anlamda olabileceği düşüncesini yaratmaktadır. Nitekim Ergin ve Orkun, *yay* kelimesini ‘yaz’, *yaz* kelimesini ise ‘ilk bahar, ilk yaz, yaz’ olarak anlaşılmışlardır (Ergin 1980: 139; Orkun 1987-IV: 136).

(5) nolu örnekte, Tekin *yay*, kelimesini ‘ilkbahar’ olarak tercüme etmiş, bu bir yazım hatası olabilir; fakat Tekin 1995’té de *yay* kelimesi, ‘ilkbahar’ olarak tercüme edilmiştir (Tekin 1995: 81). Bu tercüme, hatadan ziyade doğru bir tespit olarak görülmektedir, zira metnin bu bölümne baktığımızda “yas tutmak” eylemi, ilkbahar olaylarına benzetilmektedir.

Uygur metinlerinde de *yaz* ‘yaz, ilkbahar’ anımlarında geçmektedir (Caferoğlu, 1993: 190; Çağatay 1963: 75⁴). Turfan metinlerinde *yay* kelimesi yer almaz, *yaz* kelimesi hem ‘yaz’, (Sommer), hem de ‘ilkbahar’ (Frühling) anlamındadır.⁵

Altun Yaruk’ta *yay* kelimesi iki yerde, *yaz* kelimesi ise üç yerde geçmektedir.⁶

(1) *üç aylar erür yaz-(10)-kı üd tip .. üç aylar titir yay (11) üdler tip .. üç aylar atanur (12) üzüler tip .. üç aylar bolur (13) kişi üdler tip..* [589(IX. 23a.)]. (Kaya 1994: 313).

(2) .. *yazkı üdte (17) aşağı ol .. irig köyürgüli işiş aş(18)-ig .. yay yisiünler şor aşig ..* [591 (IX. 24a)] (Kaya 1994: 314).

(3) *üç aylar erür yaz-(10)-kı üd tip .. üç aylar titir yay (11) üdler tip .. üç aylar atanur (12) küz üzler tip .. üç aylar bolur (13) kişi üdler tip..* [589 (IX. 23a.)]. (Kaya 1994: 313).

(4) .. *törçigü tepregü üd-(12)-lerin .. yazkı üzler içinte .. yiil (13) tözlüig ig törçiyür.* [591 (IX. 24a)]. (Kaya 1994: 314).

(5) *yazkı üdte (17) aşağı ol .. irig köyürgüli işiş aş(18)-ig .. yay yisiünler şor aşig ..* [591 (IX. 24a)] (Kaya 1994: 314).

Türk dilinin Eski Türkçe dönemine ait Orhon ve Uygur metinlerinde *yay*, *yaz* kelimelarının karşıladığı kavramların simirları açık ve kesin değildir. Bu dönem metinlerinde *yaz* hem ‘ilkbahar’ hem de ‘yaz’ anlamında kullanılırken, *yay* Tekin’in (5) nolu örneği hariç, diğer örneklerde ‘yaz’ anlamında kullanılmıştır.

Dry.S 1969’da, Eski Türk yazılıtı olan [*M4*] *Moyun-Çuru* (759 yy.)dan *yay* (jaj)

4 *yaz* (*yaz*) ilk bahar (Çağatay 1963: 75).

5 *yaz* Frühling, Sommer. IV 36. (Bang und Gabain 1931: 55).

6 *yay*: y. 589/10, 591/18 [= 2]; *yazku*: y. 589/9, 591/12, 591/16 [= 3]. (Kaya 1994: 800).

kelimesi için alınan örnek yalnızca ‘yaz’ olarak anlamlandırılmıştır⁷ (Drv.S 1969: 226).

Karahanlı Türkçesi dönemi metinlerinde de *yay* ve *yaz* kelimelerinin anlam sınırları kesin ve açık değildir. Bu dönem metinleri arasında önemli bir yere sahip olan Kâşgarlı Mahmud'un *Dīvānu Lugāti t-Türk*'nde *yāy* ve *yāz* kelimelerinin kullanımları karışıkta. Her iki kelime de birbirinin yerine kullanılmaktadır.⁸ *Dīvān*'da 16 (on altı) yerde *yay* (~*yāy*), 7 (yedi) yerde ise *yaz* (~*yāz*) kelimesi geçmektedir. *yay* kelimesi *Dīvān*'da hem ‘yaz’ hem de ‘bahar’ anlamına gelmektedir: Kâşgarlı Mahmud *yāy* kelimesini ‘spring (rabī’); *yāz* kelimesini de ‘summer’ (şayf) olarak anlamıştır. *Dīvān*'daki bu açıklamalara bağlı kalarak, Clauson, **ya:y** ‘spring’ (must originally have meant ‘spring’, which is *Kaş.*’s translation in the main entry and is confirmed by its use in antithesis to **kü:z** ‘autumn’ in one passage. ... in *Kaş.* **ya:y** is used for ‘summer’, in antithesis to **kış** ‘winter’, in some verses. (Clauson 1972: 980). **ya:z** ‘summer’ (Xak. XI. al- şayf ‘summer’ Kaş. III 159 (prov.)... olarak tanımlamıştır (Clauson 1972: 982b).

Dīvān'ın İngilizce yayınına gerçekleştiren Dankoff, burada geçen *yayla* ilgili örnekleri İngilizceye şu şekilde tercüme etmiştir:

*(1) **yāy** “Spring (**rabī'**). Küz kâligi **yāyin** bâlgûlüg “The way autumn will come is apparent at the coming of spring.” [515 P]. (Dankoff 1982-II: 232).

*(2) **yaylāy** (2) It is added to simple nouns to form nouns place. Example: **YAYLA'**Γ. **yaylāy** “Summer pasture”; **YA'Y yāy** is “**Summer**”. 10 (Dankoff 1982-I: 75).

*(3) **yāy** is “**Summer**”. 10 (Dankoff 1982-I: 75).

*(4) **qişqa anun kälsä qutluq yāy**

tün kün käcä alqinūr ödläg āy “Prepare for winter when blessed **summer** comes, for Time runs out an months come to an end with the passing of night an day”. [54: V]. (Dankoff 1982-I: 119).

*(5) **yāy yarūban ärgützi**

aqtı aqin munduzi

turydi yaruq yulduzu

tiyta sözüm külğüsüz [60-V] “**Spring** dawned; the water (dawāba) (of ice) and the flash flood flowed; ..... (Dankoff 1982-I: 128).

*(6) **qiş yāy bilä toqišti**

qıjır közün baqısti

tutuşqali yaqısti

⁷ **jaj** лето'яз': jaj anta jajyladım (Я там провел лето (МЧ₂₀) (Tür. T. Orada yazı geçirdim).

⁸ **yāy** (Cf. Yāz) 515 “spring” [rabī’] P, V. 60-1 ärgüz V. “summer” [şayf] 10 G, 54 āy V, 95 ut- V, 233 tumliy V, 317 qariş- V, 527 qayış- V, 566 tawra- V. yayla- 580 [fasayyafa]. yaylāy 464 [muşṭāf]. 10 G, 115 ämit- V, 440 yazlat-, 561 kūzā- yaylat- 441 [şayyafa]. yayiq- 529 [_ rabī’] (R. Dankoff-J. Kelly 1985-III: 220).

yāz (Cf. yāy) 514 “summer” [şayf] P. 352-3 bâlgür- P. “spring” [rabī’] 451 yazuq. yaz 145 atla- V. yazlat- 440 [_ arba-a]. yaza- 481 [_ rabī’]. yaziq- 476 [_ rabī’]. (R. Dankoff - J. Kelly 1985-III: 220.).

utyālimat uylaşur [95: V]. “Winter debated an quarreled with **summer**, each looked askance [at the other], ... (Dankoff 1982-I: 179).

*(7) *yay qış bilä qariştı*

ärдäm yäsın quruştı [317: V] “**Summer** and winter disagreed an debated...” (Dankoff 1984-II: 13).

*(8) *qulän tükäl qomitti*

arqär suqaq yomitti

yaylāy tapa ämitti

tizgin turup sekriştür [115: V]. “Describing spring: “(Spring) .....”**summer pasture**” (Dankoff 1982-I: 202).

*(9) *tumliy kälip qapsadi*

qutluq yāyiğ täpsädi [233: V]. “Cold has come and covered the world. It is envious of blessed **summer**. (Dankoff 1982-I: 347).

*(10) *ol ani tāyda yaylatti* [441: V]. “ He settled him for **the summer** (aqāmahu wa-āayyafahu) in the mountains (or other). (Dankoff 1982-II: 142).

*(11) *yaylāy* “**Summer pasture**” (muşṭāf) [464: D]. (Dankoff 1982-II: 172).

*(12) *nälük ajar biliştim*

qučsup taqi qawuştum

tüzünlükin qayıştım

alqti mānig yāyımı [527:V]. “... I favored (‘ataftu) him with my kidness. Now he has ruined my **summer** (in idleness).” (Dankoff 1982-II: 247).

*(13) *qiş yāyyaru sawlayır*

är at mānin tawrayır [566: V]. Describing the debate between **Summer** and Winter: “[Winter speaks to **summer**:] ‘(The flesh of) men and horses becomes hard (yaştaddu) during me:...”(Dankoff 1982-II: 293).

*(14) *yaylādi* : *är tāyda yaylādi* “The man **summered** (**taşayyafa**) in the mountains.” [580: D]. (Dankoff 1982-II: 309).

*(15) *yāy körkijä inanma*

suwlar üzä tayanma [515: V] “Do not depend on **spring** (or hope for good its blossoms and bright colors); do not lean on Water.....]. (Dankoff 1982-II: 232).

*(16) *yayıqtı öd yayıqtı* “The seson became **spring (rabi’)**”. [529:Q]. (Dankoff 1982-II: 249).

Dīvān’da geçen yazla ilgili örnekler, Dankoff tarafından İngilizceye şu şekilde tercüme edilmiştir:

(1) *yilqi yazın etlänütür*

otlap anin ätlänür

beglär sämüz atlanür

säwnüp ögiür isrişür [145:V] “Describing spring: “The animals thrive in it [i.e. in springtime]; (Dankoff 1982-I: 237).

(2) *yazuq ät* [451: D]. ““Meat that is jerked (yuqaddadu) in the autumn, with spices, then left to be eaten in the spring”. **Yaz oq ye**, meaning “Eat it only in spring” (Dankoff 1982-II: 154).

(3) *ol qoyn yaylāda yazlatti* [440: D]. “He had his sheep spend the spring (arba'a) in the summer pasture”. (Dankoff 1982-II: 141).

(4) *yıl yaziqtı* “The season turned to spring (rabī)”. [476]. (Dankoff 1982-II: 187).

(5) är qişläyda **yazadı** “The man spent the spring (rabī) in the winter quarters (or other). [481: P]. (Dankoff 1982-II: 192).

(6) *kiżz käligi yāzin bālgūrär* [352 :P] “The (manner of the) coming of autumn becomes apparent in the summer” (Dankoff 1982-II: 48).

(7) *yāz* “**Summer** (şayf) *yāzin* qatıylansa qışın säwnür [514: P]. “Whoever works hard (and earns) in **summer** will be happy in winter.” (Dankoff 1982-II: 230).

Tekin, *XI. Yüzyıl Türk Şiiri (Dīvānu Luğāti t-Turk teki Manzum Parçalar)* adlı eserinde *Dīvān*'da geçen manzum parçaları Türk şiri açısından incelemiştir ve eserin sonuna bu parçalarda geçen söz varlığını içeren bir sözlük koymuştur. Tekin bu sözlükte *yay* ve *yaz* kelimelerinin anlam sınırlarını kesin olarak ayırmıştır.⁹ Buna karşılık (7) nolu örnekte geçen *yāy* kelimesi, Arapça karşılığından ve bu şiirde bahar mevsiminin betimlenmesinden dolayı hem Tekin tarafından hem de Dankoff tarafından ‘bahar’ (Tekin 1989: 136-137); spring ‘ilk bahar, bahar’ (Dankoff 1982-II: 232) olarak tercüme edilmiştir. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, *Dīvān* için *yay* ve *yaz* kelimelerinin anlam sınırları kesin değildir.

(1) *Neliük angar biliştim*

Kuçşup taki kawuştum

Tüzünlükin kayıştım

Alkti meni(n)g yāyımīt [XIX, 28] [III, 188]. [=Ne diye onunla tanıştım / ve kucaklış dost oldum? / Niçin ona yumuşak davrandım ve onu kayırdı? / (Hiçbir iş yapmayarak) benim (bütün) yazımı mahvetti.] (Tekin 1989: 62-63). *krş.* “**summer**” (Dankoff 1982-II: 247).

(2) *Kulan tükel komitti*

Arkak sukak yumuttı

Yaylag tapa emitti

Tizig turup sekrişür [XLI, 51, I, 214]. [= (bahar) yaban eşeklerini iyice coşturdu; /

⁹ *yāy, yay* *yaz* XLII, 1; XLII, 13; XLIV, 1; LXVII, 1; 1. ; *y.-garu* XLII, 5; *y.-tg* XLI, 59; *y.-imī* XIX, 28. *yaz* *bahar* *y.-m* XLII, 21. (Tekin 1989: 262).

dağ keçilerini ve geyikleri (hep) bir araya getirdi. / (Bunlar otlamak için) yaylalara doğru yöneldiler. / Sıra sıra dizilip (sevinçlerinden) hoplayıp zipliyorlar.] (Tekin 1989: 100-101). krş. “**summer pasture**” (Dankoff 1982-I: 202).

(3) *Kış yāy bile tokuştı*

Kingir közün bakiştı [XLII-1, I-170] [=Kış ile yaz (Birbirlerine düşman olup) savaşlardır; / kızgın gözlerle birbirlerine bakiştılar.] (Tekin 1989: 104-105). krş. “**summer**” (Dankoff, 1982-I: 179)

(4) *Kış yāygaru süwleyiür*

Er at menin tawrayur [XLII-5, III, 278]. [=Kış yaz (mevsimine söyle) fisıldıyor: / İnsanlar ve atlar benimle güçlenir ve sertleşir.] (Tekin 1989: 104-105). krş. “**summer**” (Dankoff 1982-II: 293).

(5) *Yāy kış bile kariştı*

Erdem yāsin kuriştı [XLII-13, II, 97]. [=Yaz (mevsimi) kış ile karlaştı / (ve karşılıklı olarak) hüner yaylarını kurdular.] (Tekin 1989: 104-105). krş. “**summer**” (Dankoff 1984-II: 13).

(6) *Yılık yazın edlenür*

Otlap anın etlenür [XLII-21, I, 285]. [=Hayvanlar baharda iyileşir; / (bol bol) otlar ve semizleşir.] (Tekin 1989: 104-105.). krş. “**in springtime**” (Dankoff 1982-I: 237).

(7) *Tumlig kelip kapsadı*

Kutlug yāyig tepsi [XLI, 59, I, 463] [=Soğuklar gelip bastırdı (ve her yeri) kapladı / Kış mübarek yaz (mevsimine) haset etti (ve onu kıskandı).] (Tekin 1989: 100-101). krş. “**summer**” (Dankoff 1982-I: 347).

(8) *Yāy körkinge inanma*

Suwlar üze tayanma [LXVII-1, III, 160] [=Baharın güzelliğine (fazla) inanıp güvenme; / sulara (güvenip) dayanma.] (Tekin 1989: 136-137). krş. “**spring**” (Dankoff 1982-II: 232).

(9) *Yay yarupan ergüzü*

Aktı akın mundızı [XLIV, 1-2] [= Bahar (güneşi) ışkıdı, eriyen kar ve buzlardan oluşan sular coşku seller (halinde) aktı.] (Tekin 1989: 110). krş. “**spring**” (Dankoff 1982-I: 128); (Bahar geldi, kar suları/Aktı delice selleri; Ercilsaun 1985:126).

(8) ve (9) nolu örneklerde *yay* kelimesi, Tekin, Dankoff ve Ercilsaun tarafından ‘bahar’ olarak anlatılmıştır.

Kutadgu Bilig’de *yay* kelimesi dört yerde geçmekte ve anlamı ‘yaz’dır; ancak eserin yayımlanan İndeks’inde *yay* ‘ilkbahar, yaz’ olarak anlatılmış ve bk. kısaltmasıyla *yaz* madde başına gönderilmiştir. (İndeks 1979: 533). *Kutadgu*

Bılıg'de *yay* kelimesi Arat'ın tercümelerinden de anlaşılacağı üzere, tamamen 'yaz' anlamındadır.

(1) 142 üçi *yazkı* yulduz üçi *yaykı* bil

üçü kızki yulduz üçi kişki bil (Arat 1979: 31). [=Bil ki, bunlardan üçü— bahar yıldızı, üçü— **yaz**, üçü — sonbahar ve üçü de—kış yıldızıdır.] (Arat 1994: 21).

(2) 367 kiming yaşı altmış tüketse sakış

tatiğ bardi andın yayı boldı kişi. (Arat 1979: 51). [=Kimin yaşı altmışı doldurmuş ise, ondan hayatın tadi gitmiş, onun **yazı** kişi dönmüştür.] (Arat 1994: 37). krş. KB 367 (kış), 1052: XIII(?) (Clauson 1972: 980).

(3) 1052 yana irlü kirdi bu tolmuş ayı

kadir kişka yandı yarumiş yayı (Arat 1979: 122). [=Dolun ayı tekrar küçülmeğe başladı; parlak **yazı** sert kişi döndü.] (Arat 1994: 87).

(4) 6009 yıl ilgi *yay* erse tüsegli yigit

sarıg al tüsesse ya kürküm ögit (Arat 1979: 596). [=Yılın mevsimi **yaz** ve rüyâ gören delikanlı ise, rüyasında sarı, pembe renklerle safran veya öğütülmüş bir şey görürse.] (Arat 1994: 430).

Kutadgu Bılıg'de *yaz* kelimesi on yerde geçmekte ve anlamı 'ilkbahar; yaz'dır, bu madde başında da *yaz* kelimesi, *yay* kelimesine gönderilmiştir (İndeks 1979: 533). Aşağıda (1) nolu örnekte *yazkı* Arat tarafından 'bahar' olarak tercüme edilmişken, *yaz* 'yaz' olarak tercüme edilmiştir. Burada *yaz* kelimesinin 'bahar' olarak tercüme edilmesine engel teşkil edecek bir durum yoktur. Bunun gibi Arat tarafından (4) nolu örnekte geçen *yazkı gülef* 'yazdan kalmış kuru ot' olarak tercüme edilirken, (5) nolu örnekteki *yazkı gülef* 'bahar kelef otu' olarak tercüme edilmiştir. Bunların dışında bütün örneklerde *yaz* 'bahar' anlamına gelmektedir.

(1) 65 irinçig kişiğ sürdi *yazkı* esin

*yaruğ **yaz** yana ķurdi devlet yasin* (Arat, 1979: 24). [=Bahar **rüzgârı** eziyetli kişi sürüp, götürdü; parlak **yaz** tekrar saâdet yayını kurdu.] (Arat, 1994: 16). krş. KB **yaruk** **yaz** 'the bright spring' (*sic*, has strung its bow) 65: XIII (?) (Clauson 1972: 982b).

(2) 139 ķozı *yazkı* yulduz basa ud kelir

erentir ķuçık birle sançu yorır (Arat 1979: 30). [=Hamel **bahar** yıldızıdır, sonra Sevr gelir; Cevzâ ile Seretân dürtüşerek yürürl.] (Arat 1994: 21).

(3) 4623 yigit erse yaşning *yaz* erse yiling

soğık işke tutgil isitür ķanıng (Arat 1979: 464). [=Yaşın genç ve ömrün **bahar** yıllarında ise, soğuk şeyler kullan, kanın bunları ısıtır.] (Arat 1994: 334).

(4) 5639 saçım boldı sungúur tüsi teg şasut

*saiúal boldı *yazkı* gülef teg orut*. (Arat 1979: 560). [=Saçım, sungur rengi gibi, kır oldu; sakalım **yazdan** kalmış kuru ota döndü.] (Arat 1994: 403).

(5) 5697 Saçım boldı yazkı gülef teg orut

saiúal boldı sungkur tüsü teg şasut (Arat 1979: 565). [=Saçım, **bahar** kelef otu gibi, kurulaştı; sakal ise, sungur tüyü gibi alaca oldu.] (Arat 1994: 408).

(6) 6007 yıl ülgi yaz erse kiçig erse er

kızıl körse barça yağız körse yir. (Arat, 1979: 596). [=Yılın mevsimi **bahar** ve insan da çok genç ise, her şeyi kızıl ve yeri kara görürse,] (Arat 1994: 430).

(7) 6531 yaruk yaz teg erdim tümen tü çiçeklig

hazanmu tüşüttüm kamuğını kuruttum (Arat 1979: 645). [=Rengârenk çiçekler ile dolu, parlak **bahar** gibi idim; hazânimı uğrattım, hepsini kuruttum.] (Arat 1994: 468).

(8) 142 üçi yazkı yulduz üçi yayķı bil

üci küzki yulduz üçi kıskı bil (Arat, 1979: 31). [=Bil ki, bunlardan üçü— **bahar** yıldızı, üçü— **yaz**, üçü — sonbahar ve üçü de —kış yıldızıdır.] (Arat 1994: 21).

Yukarıdaki Örneklerden de anlaşılacığı üzere *Kutadgu Bilig*'te *yay~yaz* ayrimı en azından *yay* kelimesi için kesindir. *Yaz* ise hem ‘bahar’ hem de ‘yaz’ mevsiminin karşılığıdır.

Atabetü'l-Hakayik'ta Arat tarafından “Fihrist” bölümünde *yay* ‘yaz’ olarak, *yaz* ise, ‘ilkbahar, yaz’ olarak anlamlandırılmıştır. (Arat 1992: LXXII).

(1) 223 *yayınķı bulut teg ya tuş teg ḥali*

224 direngsız keçer baht ya kuş teg uçar (Arat 1992: 58). [223 *yayınķı ... teg*] A₃ *yasinú-i* (önce *yayınķı* yazılmış; sonra üzerinden çizilerek, sahife kenarında tashih edilmiş) ... B₇ *yayınķı* bulut ... tuşdeg (ar. *yazın-ǵı* bulut ...) C₃ *yazın-ǵı* bulut ...deg (Arat 1992: 58.). [=223 Baht **yaz** bulutu gibidir veya rüya gibi boştur; 224 durmadan geçer veya kuş gibi uçar.] (Arat 1992: 90).

(2) 471 *kelür küz keçer yaz barur bu 'umür*

472 tüketür 'umürnı bu yazım küzüm (Arat 1992: 78). [472. *tüketür ... yazını*] A₁ ...*yasum* B₁₀ *tuketti ... yasını* (ar. *tüket(ti)* ... *yazım*) C₆ *tüketür ... yazum* (Arat 1992: 78). [=471 **bahar** geçer, gün gelir; ömrü gider, 472 bu **bahar** ve güzüm ömrü tüketir (Arat 1992: 99). krş. At. *kelür küz keçer yaz* ‘autumn comes and summer passes’ 471 (Clauson 1972: 982b).]

(1) noluörnekte, Arat tarafından *yay* kelimesi, ‘yaz’ olarak, (2) noluörnekte her iki misrada (=471, 472) geçen *yaz* kelimesi ‘bahar’ olarak tercüme edilmiştir. Arat’ın ‘Fihrist’te *yaz* kelimesini ‘ilkbahar, yaz’ olarak anlamlandırmamasına 223 nolu misrada geçen *yaz* kelimesinin ABu ve BaC nüshalarındaki *yasınķı~yazın-ǵı*¹⁰ varyantları

¹⁰ 223. *yayınķı*; A nüshasında önce *yayınķı* yazılmış, sonra üzerinden çizilerek, sahife kenarında *yasınķı* (alta ar. *harfl. şıh*) şeklinde tashih edilmiştir; Bu *yasınķı* Ba ve C *yazın-ǵı* ve D *yayın-ķı* (bk. F. Köprülü, Türk dili ve edebiyatı hakkında araştırmalar, s. 90). Metinde mevsim adı olarak, bundan başka bir de *yaz* (471, 472) ve *küz* (471, 472) tâbirleri geçmektedir. *Yazkı* bulut ve *küzkı* bulut tâbirleri için bk. W. Bang ve G.R. Rachmeti, Lieder aus Alt-Turfan (Asia Major, IX, 1935, I, 9 ve 13). (Arat 1992: 151).

A ile D nüshalarında *yay* (*kyaz*) ve diğerlerinde *yaz* (*ilk bahar*) yazılmış olması, tabi'i, müstensihlere ait bir mese-

sebep olmuştur. Arat'ın aksine, Clauson, 471. mısradada geçen *yaz* kelimesini 'bahar' değil, 'yaz' (=summer) olarak anlamlandırmıştır (Clauson, 1972: 982b).

Kısa Karahanlı sahası için Arat'ın da *Atabetü'l-Hakayik*'n Fihrist'inde belirttiği üzere *yaz* kelimesinin anlam sınırı belli değildir, *yaz* hem 'yaz' hem de 'bahar' mevsimi için kullanılmaktadır. *Yay* kelimesi, *Kutadgu Bılıg* ve *Atabetü'l-Hakayik*'ta sadece ve sadece 'yaz' mevsimi için kullanılmıştır. Bir başka deyişle *yay* kelimesi *yaz* kelimesinden bağımsız olarak, 'yaz' mevsimini karşılayan bir söz varlığı durumuna gelmiştir.

Türkologlarca Harezm sahasına ait metin olarak değerlendirilen *Kışasü'l-Enbiyā* (Ata 1997)'da *yaz* kelimesi 'ilkbahar, bahar', *yay* kelimesi de 'yaz' mevsimini karşılayan söz varlıklarıdır. Bu dönemde en azından bu eser için *yaz* ve *yay* kelimelerinin anlam sınırları kesin çizgilerle ayrılmıştır:

(1) *Şiş ewde olturup iş işler, biz yābānda kış (5) yay emgenür -miz, biz yime bözcilik ögreneliğ tēdiler.* [18r] (s. 25.).

(2) *Kaçan ḥadīceniğ tēve-(15)-leri tēprese ḳamuğ Kureyṣīler anıy arkışı birle barur erdile, tēgme yilda ēki nevbet ticāret (16) ḳılur erdiler; biri kış, biri yay.* [186v] (s.265). [krş. Kureyş Suresi şitā' (kış) ve sayf (yay)].

(3) *Resūl 'aleyhi ṣ-selām sordı ेrse aydilar: yay tünlerinde endekde (19) yatur-mız, tün yeli barçağa tēj tēgsün tēp artuk eksük ḳılm̄as-bız.* [216r] (s.310.).

(4) *Uş bitidim bu kitābni ey erenler ed bözi*

Bir yıl içre kęcti anıy yay [u] kış yaz u küzi [249v/1.] (s. 363.).

(1) (21) *tēgresinde yēgirmiṣer tikim yaz çēcekleri açılmış, çēsmeler ağa turur, ȳurma yiğacı ötm̄ış* [42r]. (s.58.).

(2) *Bir yıl Mevl̄i ta'ālā sawuk iddi, ni'met bolmadı, (10) yaz boldı ेrse ȳalāyık andağuk kelü başladılar,* [57r]. (s. 79).

(3) *Aydilar: ey (13) ata, yaz künü boldı, bu kün kün atlığ sultān, hüt atlığ kışlakdin ȳamel atlığ (14) yazğa oğrādi, ...* [68r] (s.94).

(4) *Yaz üze mundağ ȳazel aymışda Nāṣır Rabguzi.* [68v] (s.95.)

(5) *Zekeriyā ol hāl-(13)ni kördi ेrse du'ā kıldı: İdīyā Meryemge kış küninde yaz ni'metin bērür- sen maya ȳarlıklımda arıg (14) oğlan bērgil...* [167r] (s.237-238.).

(6) *Uş bitidim bu kitābni ey erenler ed bözi*

Bir yıl içre kęcti anıy yay [u] kış yaz u küzi [249v/1.] (s. 363.).

Harezm dönemi eseri olarak kabul edilen *Nehcül'-Ferādīs* (Ata 1998)'in söz varlığında *yay* ve *yaz* kelimeleri yer almamaktadır. Bu döneme ait *Mu'īnü'l-Mürid*¹¹

ledir. Bu farklardan eserin yazıldığı veya istinsah edildiği muntaka hakkında herhangi bir neticeye varmak, bugün için, imkânsızdır; fakat o devirlerde yazılmış olan eserlerden bu tâbirlerin nereye târcihan kullanıldıklarının anlaşılması ile bu hususta bir fikir sahibi olmak mümkün olacağımı zannediyorum." (Arat 1992: 151).

11 Yay (t): Yaz Mevimi y. 3/2, 45/2, 254/2 y.1 204/1. yaz (t): İlkbahar mevsimi y. 3/2. (Toparlı 1988: 275.).

ve Kutb'un *Hüsrev ü Şirin*'inde yay ve yaz kelimeleri geçmektedir:

- (1) 1a/6 *Sen ök sen yaratğan bu yer kök kün ay*

Bu kızış kerek yaz kerek bolsu yay [3] (Toparlı 1988: 1).

- (2) 3/13 *Kültüp az öküş yiğlayu bu kişi*

Müslümân boluğlu kerek yay kişi [45] (Toparlı 1988: 9).

- (3) 16b/2 *Kerek bolsa bâkî selemde mebīc̄*

Yıl içre bu kızış takı yay rebīc̄ [254] (Toparlı 1988: 51).

- (4) 13a/15 *Tiweler taş otlağda yayı kişi*

Nişâb bolsa birgey zekâtın kişi [204]. (Toparlı 1988: 41).

- (1) 1a/6 *Sen ök sen yaratğan bu yer kök kün ay*

Bu kızış kerek yaz kerek bolsu yay [3] (Toparlı 1988: 1).

Mu'înû'l-Mûrid'de (3) nolu örnekte Türkçe *yaz* kelimesi yerine Arapça *rebīc̄* sözü kullanılmıştır. Bu dönemden itibaren *yaz* ve *yay* mevsimleri Arapça alıntılarla da karşılanması başlamıştır. (3) nolu örnekte *yay* kelimesiyle birlikte *rebīc̄* (<Ar.) kelimesi, *yaz* kelimesinin bu dönem metinlerinde ‘bahar, ilkbahar’, *yay* kelimesinin ise, ‘yaz’ anlamına geldiğini kuvvetlendirmektedir.

Kutb'un *Hüsrev ü Şirin*'inde sadece *yaz*¹² kelimesi geçmekte ve karşılığı da ‘bahar (wiosna)’dır. (Zajaczkowski 1961: 76).

Kıpçak sahası metinlerinde *yay* ve *yaz* ayrimı daha belirgin ve *yay* ‘yaz’, *yaz* da ‘bahar, ilkbahar’ karşılığındadır. *Yay* ve *yay* ayrimı bugünkü çağdaş Kıpçak grubu lehçelerinin bir kısmı için de aynıdır ve bu lehçelerde *yaz* (> caz) ‘ilkbahar, bahar’; *yay* (> cey~cay) ‘yaz’ mevsimini karşılamaktadır. Bunun yanı sıra, ilk Kıpçak sahası metinlerinden olan *Gülistan Tercümesi*'nde bahar yerine *ilk yaz* birleştiği kullanılmıştır; aynı birleşik *Codex Cumanicus*'ta da geçmektedir.

Memlük sahasında yazılan sözlük ve gramerlerde *yaz* ve *yay* kelimelerinin anlamlarını belirlemede Arapça karşılıklar bize kolaylık sağlamaktadır.

yay Yaz (ياع: فصل الصيف) 100, §. Sul. 302; Kaş.I. 78; MW. 73; R. III. 4; B.d. M. II. 874; Lh. Os. 825; Bud. II. 345; R. Usp. 273; Köprülü: DTB. 10₁₁. (*İdrâk Caferoğlu* 1931: 123).

yaz İlkbahar (ياع: فصل الربيع) 93; Kaş. III. 119; MW. 83; R. III. 225; Houtsma 103; §. Sul. 292; B.d. M. II. 864; Lh. Os. 813; Bud. II. 327; R. Usp. 273; Huastuanift 28₁₁; Köprülü: DTB. 24₁₄. (*İdrâk Caferoğlu* 1931: 123). [Caferoğlu 1931'de verilen Houtsma 103'te *yaz* ‘ilkbahar’ anlamında bir kelimeye rastlanılmamıştır. Kanaatimizce *yaz-* fiili ile karıştırılmıştır.] (Houtsma 1894: 103).

12 jaz ‘wiosna’, 109 *qamuy kümlärniñ aty jaz bolmaz* ‘nie wszystkie dni nazywają się wiosną’, 257 čün tabtuq imdi oš jaz ‘gdy zastaleś teraz piękną wiosnę’. Mkaš. Jaz ‘Frühling, Sommer’, ATGr. Yaz ‘Frühling’, PTPis. Jaz ‘becha’, Bmuš. jaz ‘printemps’, Ccum. Jaz ‘Frühling—ver’ etc. (A. Zajaczkowski 1961: 76).

yay(I) İlkbahar *ed-Dürre* 2b/4 [Z/3-36, C-123, K-130, T-282.]. (Toparlı 2003: 121.). **yay** İlkbahar . (s.3.) [الربيع يَابِي] [2b/4].

yay: Bahar mevsimi (45b/6). (*El-Kavânnîn* 1999: 130). Yılın dört mevsimi: yay (**bahar**) yaz (**yaz**) kuz (**sonbahar**) kış (**kış**). (*El-Kavânnîn* 1999: 49). [الخريف زُوك الشّتاء ش [الربيع يَابِي الصيف يَازْ]. [45b/6].

yaz: Yaz mevsimi? (45b/6 olmalı *krş.* **yay**). (*El-Kavânnîn* 1999: 130). [الصيف يَازْ] [45b/6].

Yukarıdaki tanıklarda *El-Kavânnîn* ve *Ed-Dürrêtü'l-Mudîyye*'de tipki *Dîvân*'da olduğu üzere **yay** kelimesinin ‘bahar mevsimi’, **yaz** kelimesinin ise ‘yaz mevsimi’ karşılığında kullanıldığı Arapça karşılıklarından kesin olarak anlaşılmaktadır. Bu denklikler, her iki eserin yazarının *Dîvân*'dan yararlanmış olabilecekleri hissini uyandırmaktadır.

yay = yaz. Bk: yaz. Et-Tuhfe [D.L.T.; Rad., Kr., Alt., Tel., Leb., Tob., Küw., Kom., Az., Uyg., Çağ.; Caf., T.T., Usp.; İd.; Müh.; Bul; Kav.; Ç.L.]. 22b.-3. [Atalay 1945: 282.]. [صيف =**yay**; **yaz**.] (Atalay 1945: 43; Fazilova-Ziyaevoy 1978: 304).

yaz= yaz. Bk: yay. Et-Tuhfe [D.L.T.; Rad., Kaz., Az., Kom., Çağ., Kar.; Caf., T.T., Usp., Chuas.; İd.; Müh.; Hou.; Bul.; Kav.; Ç.L.]. 22.b.-3. (Atalay 1945: 282). [صيف =**yay**; **yaz**.] (Atalay 1945: 43; Fazilova-Ziyaevoy 1978: 303).

[**صيف يَابِي وَ يَازْ**] (22b/3)]. *Et-Tuhfe*'de Arapça **şayf** ‘yaz mevsimi’ kelimesinin Türk dilindeki karşılığı olarak hem **yay** hem de **yaz** yazılmıştır. Örnektenden de anlaşılacağı üzere, bu dönemde **yay** ve **yaz** kelimelerinin anlam alanları çakışmaktadır. Belki de **yay** kelimesi **yaz**'dan ses değişmesiyle türemiş bir yan biçim veya bir doublet olduğu için eserin yazarı Arapça **şayf**'ın karşılığı olarak her iki kelimeye de yer vermiştir.

yay (I) Yaz mevsimi (BM (=Kitâbu Bulgatû'l-Müştâk Fî Lügati't-Türk Ve'l-Kîfçak), BV (= Baytaratu'l-Vâzih), CC (= Codex Cumanicus), İM (=İrşâdü'l-Mülük Ve's-Selâtîn), Kİ (=Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk), RH (Kitâb Fî Riyâzâti'l-Hayl), TZ (Et-Tuhfetü'z-Zekîyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye) *krş.* **yaz** (I) (Toparlı vd. 2003: 316a).

yay (II) İlkbahar mevsimi (DM, KK) *krş.* **yaz** (II). (Toparlı vd. 2003: 316a).

yaz (I) Yaz mevsimi (Gİ(=?), GT(=Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistân Bi't-Türkî)), KF(=Kitâb Fi'l-Fikh), KFT(= Kitâb Fi'l-Fikh Bi'l-Lisâni't-Türkî), KK (El-Kavânnîn), MG (=Münyet'-l-Guzât), TZ) *krş.* **yaz** (I) (Toparlı vd. 2003: 316b).

yaz (II) İlkbahar mevsimi (BM, BV, CC, Kİ) *krş.* **yay** (II). ((Toparlı vd. 2003 (KTS): 316b)).

yay (t) : Yaz mevsimi *Irşâdü'l- Mülük ve's-selâtîn* 47a/5 (5). (Toparlı 1992: 619). [*her vaqt kim kirse irdi Meryem öze Zekerîyyâ Nebî kış künlerinden tapar irdi Meryem katında yay künler yımışını, kaçan kim kirse erdi* (5) *Meryem öze Zekerîyyâ Nebî yay künlerinde tapar irdi Meryem katında kış yımışlarını... Irşâdü'l- Mülük ve's-selâtîn* [47a/4-5] (Toparlı 1992: 173). Bu metinde **yaz** ‘bahar mevsimi’ karşılığında Farsça *nev-rûz* kelimesi kullanılmıştır:

“Taşı satmak (6) **nevrüz**ğa tigrü taşı köz vakıtına tigrü...” *Irşâdiî l- Mîlûk ve ş-selâtin* [480a/5-6]. (Toparlı 1992: 460)

Kıpçak Bozkırlarında yaşayan Türk boylarının dil özelliklerini ve söz varlığını işleyen ve Alman ve İtalyan olmak üzere iki ayrı kitaptan oluşan *Codex Cumanicus*'ta yaz ve yay, baştaki *y>c* ses değişmesinin dışında, bugünkü Tatar ve Başkurt lehçelerinde olduğu gibi, yaz ‘bahar’ ve yay ise ‘yaz’ anlamında geçer.

jaz [jaz] Frühling, ‘ver’ 130, 38r. **il(k) jaz aj** erster Frühlingsmonat, ‘Marcius’ 72,12, und **sonu jaz aj** letzter Frühlingsmonat, ‘madius’ 72,14. (K. GrØnbech 1942: 119).

jaj, jáj [yay / jay] Sommer 120,1. ‘estas’ 73,23. Cf. **jajyn**. (K. GrØnbech 1942: 110)

jajyn [jain] im sommer (*Instr. von jaj*). (K. GrØnbech 1942: 110).

Bazı Türkologlarca Memlûk sahisi edebî eserlerinden sayılan Seyf-i Sarayî'nin *Kitâb Gûlistân bi t-Tûrkî* adlı eserinde “bahar” mevsiminin adlandırılması diğer tarihî metinlerden farklılık göstermektedir. “Bahar” mevsimi bu eserde “ilk yaz” birleştiği ile karşılanmıştır.

ilk yaz: “İlk bahar”

(1) 5 (3a) 11 yaşıl atlas bisât tösegey. Dağı ilk yaz bulutı- (12)nıñ dâysine fermân kıldı... *Kitâb Gûlistân bi t-Tûrkî* 3a/11, (Karamanlioğlu 1989: 2).

(2) “ 10 (5b) 4 **ilk yaz** künlerinde bir kün bustân içinde (5) gül-ler arasında bir niçe żarîf ‘âlimler (6) bilen oturup...” *Kitâb Gûlistân bi t-Tûrkî* 5b/4, (Karamanlioğlu 1989: 4).

(3) “ 294 (147b) 11 kilsen iy dost körge-sen **ilk yaz** toprağım üstüne yaş ot bitmiş...” *Kitâb Gûlistân bi t-Tûrkî* 147b/11, (Karamanlioğlu 1989: 146).

(4) “310 (155b) dağı **ilk yaz** bulutı dururlar ni fâyide kim (10) yağmasalar...” *Kitâb Gûlistân bi t-Tûrkî* 155b/99, (Karamanlioğlu 1989: 154).

F. Karamanlioğlu, *yaz*¹³ kelimesini ‘yaz’ mevsimi olarak *ilk yaz* birleşğini de ‘ilk bahar’ mevsimi olarak anlamlamıştır. (Karamanlioğlu 1989: 393.). *Codex Cumanicus*'ta da ‘bahar’ olarak ilk yaz birleştiği geçmektedir. *KTS*'deki **ilk** (II) Yaz, yaz mevsimi (CC) madde başı düzeltilmeye muhtaçtır. (Toparlı vd. 2003 (KTS): 110).

Çağatay sahasında Türkiye Türkçesinde olduğu üzere *yaz* (*yaz*→ *yaz* (Eckmann 1988: 286.) kelimesi ‘yaz mevsimi’ni karşılamakla birlikte *yay* ‘yaz’ kelimesi de geçmektedir.

yay (يَارِ يازك كمالى تا بتان موبم صيف) *yazın kemâli, tâbestân, mevsim-i şayf* (Şeyh Süleyman 1298: 302).

13 *yaz yaz* y.90, *bolsa* 303/7; (*ilk* y. “ilk bahar” bk. *ilk*). (Karamanlioğlu 1998: 393). *ilk i. yaz* “ilk bahar” 294/11; *i.y. bulutı* 5/11, 310/9; *i. y. künleri* 10/4 (Karamanlioğlu 1989: 276.).

yaz (يَاز تَابِن صَيفٍ) tâbestân, şayf. (Şeyh Süleyman 1298: 292.).

(1) *Yaz boldı vü boldı yana cennet kibi yazı*

Hoş ol kişi kim 'iyş le ötkey kiş u yazı (Bâbür Dîvâni: 62/1)

(2) *Ni yazda tunarım u ni küzde*

Ni tağda қarārim u ni tūzde (Bâbür Dîvâni: 556/4).

(3) *Ni yaz u ni küzdin köyül açılır*

Ni yazı vü tūzdin köyül açılır (Bâbür Dîvâni: 558/35).

Bâbür Dîvâni için B. Yücel tarafından *yaz* kelimesi ‘yaz mevsimi’ olarak anlamlandırılmıştır. (Yücel 1995: 440b).

Çağatay şairinin önemli temsilcilerinden olan Lütfî'inin şiirlerinde *yaz* kelimesi genellikle yılın altı aylık bölümünü karşılamaktadır. Bir başka deyişle *yaz* kelimesi, hem ‘ilk bahar hem de ‘yaz’ anımlarını içermektedir.

(1) *yaz boldı kirek ol büt-i 'ayyār tapılsa*

barça tapılur bizge kirek yār tapılsa (Lütfî Divanı 22/1).

(2) *yaz faşlı barça şād u köylümüz ġamnāk irür*

gül bigin cān köyleki hicrān ilindin çāk irür (Lütfî Divanı 104/1).

(3) *kaçan tigsün yüzüñ sarıq yüzümge*

kavuşmaydur hazzān birle beli yaz (Lütfî Divanı 109/3).

(4) *yaz faşlı kim irür 'ayş u tarabnuñ mevsimi*

saldi bülbü'l tig mini gerdūn gülistāndın yırāk (Lütfî Divanı 118/2).

(5) *yüzüñe baksam közüm yaşın körüp 'ayb itmegil*

yaz bulutı bolsa peydā gülge nemdin çāre yok (Lütfî Divanı 123/4).

(6) *sinsiz çemende yaz açılmas köyül beli*

nāz u girişme serv ü gül ü yāsemende yok (Lütfî Divanı 126/2).

(7) *yaz açıldı 'ayş iter çağdur yüzüñdin bürķa' al*

niçe kılğay sin eyā giil-çehre sin hakkimda al (Lütfî Divanı 144/1).

(8) *lütfî dem-ā-dem köz yaşın yaz yağmuru tig yağdurur*

tigürgil ani ay sabā yüzü gül-i ḥandānuma (Lütfî Divanı 241/7).

(9) *yaz boldı vü yiraķ min andın ni fāyide*

gül bolmasa hezār çemendin ni fāyide (Lütfî Divanı 263/1).

Yukarıdaki örneklerde geçen *yaz* kelimesi G. Karaağaç tarafından ‘yaz’ olarak anlaşılmıştır (G. Karaağaç 1997: 709). Ancak (2), (4), (5), (6), (7), (8), (9) nolu örneklerde, beyitlerin anlam içeriklerinden anlaşılacağı üzere bir bahar mevsimi tasviri söz konusudur, bu sebeple bu örneklerdeki *yaz* kelimesi ‘ilkbahar’ veya altı aylık bir zamanı kapsayan ‘yaz’ olarak anlaşılmalıdır.

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde geçen Türkçe söz varlığını toplayan *Tarama Sözlüğü*’nde *yay* ‘Yaz, sıcak mevsim’, *yaz* ‘Bahar mevsimi, ilk bahar’ olarak anlaşılmıştır. Bazı araştırmacılar (Tezcan 2001:76)¹⁴ tarafından bu dönem metinleri için *yaz*’ın ‘ilkbahar, ilkyaz’ anlamına geldiği kesin olarak belirtile de, ileriki sayfalarda Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden derlemiş olduğumuz örneklerde, *yaz* kelmesinin hem ‘ilkbahar, ilkyaz’ hem de ‘yaz’ mevsiminin karşılığı olarak kullanıldığına tanık olunmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi metinleri için *yay* kelmesinin anlam alanı bellidir. (*yay*: Tür. T. yaz mevsimi).

yay: Yaz, sıcak mevsim.

Senin boyun budahdan ağıdı geçti

Cihan imdi yüzünden yay ü yaydır (پایدز). (*Velet. XIII-XIV. 16*). [TS-VI: 4433].

Cemalini gördüm düste, çok aradım yay (پایدز), *kışta*

Bulumadım dağda taşta, denizleri süzer oldum (*Yunus. XIII-XIV. 253*). [TS-VI: 4434].

Şöyle kim yay (پای) *yağmurları dereler içinde dikenir gider*.

Ne deniz suyuna ırı�abilir, ne ırmaklara ulaşabilir. (*Kel. XIV. 87*). [TS-VI: 4434].

Tarama Sözlüğü’ndeki tanıklardan anlaşılacağı üzere *yay* ‘yaz, sıcak mevsim, tâbistân, sayf’ 17.-18.yy. kadar Türkçenin söz varlığında yer almıştır. [TS-VI: 4436].

yaz: Bahar

Senin boyun budahdan ağıdı geçti

Cihan imdi yüzünden yay (پای) *ü yaydır.* (*Velet. XIII-XIV. 16*). [TS-VI: 4449].

Kalîl: azdur, delâl: nazdur, rebî‘ [Ar.]: yazdur (پایزدر) *vedad: dostluk* (*Fer. XIV. 26*). [TS-VI: 4449].

Zire bir yıl üçer ay dört fasl olur

Yaz (پای) *u yay ü güz ü kış hem vasl olur* (*Melhame XIV-XV. 16-2*) [TS-VI: 4449].

Tarama Sözlüğü’nde *yaz* ‘ilk bahar, bahar mevsimi, rebî‘’ olarak verilmişse de, burada taranan eserlerin dışında pek çok Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi metninde, *yaz* yaz mevsiminin karşılığı olarak ‘yaz’ anlamındadır.

(1) “...baylığunu yoksulluğu ve şadılığunu melülligi ve gökcekliliğin (3) çirkinliği ve yazın kişi ve baharın günü var.” (s.94.). [*Kenzü'l-Küberâ*: 58b/3].

14 “Eski Anadolu Türkçesinde *yaz* ‘ilkbahar, ilkyaz’ anlamına, dolayısıyla Ergin ve Gökyay’ın dizinlerinde verilen ‘yazın’ karşılığı ‘baharın, ilkbaharda’ olarak düzeltilmelidir. (Tezcan 2001: 76).

(2) “(4) *İy giil kıl indi tāze-y-iken bülbüle vefā*

Bilgil kim gündüzü gice vü yazı güz dutar” (s.94.) [Kenzü 'l-Küberâ: 58b/4].

(3) *Ğırra olma hüsnüye kim bilür hāş u 'ām*

Her ci yaz eyler 'imāret kış gelür vīrān kılur (s.93.).[Kenzü 'l-Küberâ: 58a/8.].

(4) *Sinūr boyun budağdan ağdı, geçti,*

Cihān émdi yüzüñden yaz u yaydur. (s.39).[S.Veled: XXIII-6.].[Mansuroğlu'nun yayınında "Sözlük" bölümünde geçen *yay* maddesi [=yay yay XIII 4,6 (ya *krş.*) s.176.] düzeltilmeye muhtaçtır. XXIII-6'daki tanık 'yaz mevsimi' anlamında olup iki ayrı madde başı yapılmalıdır].

XIV. yüzyılda Gerdekli İshak (İshak bin Murad) tarafından Eski Anadolu Türkçesinde kaleme alınan *Ed- Dürretü 'l-Mudiyye fi'l-Lugati t-Türkiyye* Arapça-Türkçe satır altı sözlükte *yay* ve *yaz* kelimelerinin anlamları, Arapça karşılıklarından anlaşılacağı üzere *yaz* 'ilk bahar', *yay* 'yaz' olarak verilmiştir.

"*yay* 'yaz'. y. 17a/10." (Atsız ve Türkmen 2004: 126).

"*yaz* 'yaz' y. 17a/10. (Atsız ve Türkmen 2004: 126).

Yukarıdaki anlamlandırmalara baktığımızda, *yay* ve *yaz* kelimeleri aynı mevsimi, başka bir deyişle aynı kavramı karşıladıları düşüncesini uyandırmaktadır. Ancak, eserin "Tipkibasım"ında "Faşlu'z-zarf" bölümünde *er-rabi'*: *yaz*; *es-şayf*: *yay*; *el-ħarif*: *güz*; *es-ṣitā*: *kış* 17a/10-11. (Atsız ve Türkmen 2004: 163) şeklindedir. Burada *yaz* kelimesi 'bahar' mevisinin karşılığı, *yay* kelimesi ise, 'yaz' mevisinin karşılığı olarak verilmiştir. *yay* ve *yaz* kelimelerinin anlamları, eseri yayına hazırlayanlarca, Arapça karşılıklar düşünülmeden geleneneğe bağlı olarak bu şekilde verilmiştir.

Osmanlı sahasında 17. yüzyılın başlarında Hüseyin İbni Selim tarafından astroloji ve kronoloji bilimi alanında kaleme alınan ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesinde kayıtlı olan *Kitābi Esrāri 'n-Nucūm ve Havvāṣ* adlı eserde *yay* ve *yaz* kelimelerinin anlamları birbirinden kesin çizgilerle ayrılmaktadır:

"*bay [5a] bu hāl üzere geçer ve Frenc katında yıl başı yenar (Lat. yenvar) (2) dērler. Zīrā zuhūr-ı īsā, intiṣār-ı Yehūd bu ayda (3) oldu. Yehūdiler katında yıl başı iki faṣil (4) oldu. Altı ay kış altı ay yazdır. Ğayı (5) tāife katında faṣil dörtdür. Biri yazdır. (6) Biri yaydır. Biri güzdür. Biri kışdır.*"

Bu eserde, *yay* ve *yaz* kelimelerinin neden birbirinin yerine kullanıldığına dair ipuçlarını bulabiliyoruz. Yazar, Yahudilerece yılın iki bölüme, bir başka deyişle iki mevsime taksim edildiğini belirtmektedir. Yahudiler bir yılın altı ay kış ve altı ay yazdan oluştuğuna inanırlar. Buradan hareketle, *yaz* kelimесinin Türk dilinde bazen altı ayı da kapsayacak biçimde kullanıldığını çıkarabiliriz. Yahudilerden başka kavimlerde yılın dört kısıma ayrıldığını belirtir: *yaz* 'ilk bahar', *yay* 'yaz', *güz* ve *kış*.

[25a] (9) *Fasl-ı hazīrān ayınıñ beyänında evvel yay ayıdır. Şöyledi bil ki (10) ilk yay ayına Süryānce hazīrān dērler ve Yunanca (11) yunos dērler. Bu ay otuz gündür.*

Tabî‘ati hârr-i yâbisdür. (12) Anda şafra çok olur ve şafra vî isitmalar çok (13) her kişide kan sultânlıktan ‘azl olur pâdişâh (14) olur. Şafra ya isıtma gibi ve derleme bigi fi’l-cümle (15) şafra ya müte‘allik olan emrâz-i muhtelife çok olur.

Faşl-ı ‘âşir (13) temmuzuñ beyânındadur. Evsat-ı yaydur. Şöyle bil ki orta (14) yay ayına Süryânce temmuz dérler ve Yunanca olivos (15) dérler. Bu ay otuz bir gündür. Bu ayuñ tabî‘ati hârr-i [26b] yâbisdür. Anda şafra gâyet çokdur. Her şahşîñ (2) kuvveti

Faşl-ı ihdâ ‘aşer ayıñ beyânındadur. Âhir yay ayıdur. (15) Şöyle bil ki şoñ yay ayına Süryânce Âb dérler [27a] ve Yunanca Ağistros dérler ve bu ayuñ tabî‘ati hârr (2) ve yâbisdür ve anda şafra gâlebe éder.

Yukarıdaki örneklerde görüleceği üzere, Hüseyin İbni Selim, *Kitâbi Esrâri’n-Nucûm* ve *Havvâş* adlı eserinde haziran ayını ‘ilk yay’, temmuz ayını ‘orta yay’ ve ağustos ayını ‘şoñ yay’ olarak adlandırmaktadır.

Hüseyin İbni Selim, yaz ‘bahar’ mevsimini de tipki yay ‘yaz’ mevsimi gibi böülümler, mart ‘(ilk) yaz’, nisan ‘orta yaz’ ve mayıs ‘şoñ yaz’.

Faşl-ı sâdis âzeriñ beyânındadr ki (5) evvel-i bahâr ayıdur. Şöyle bil kim yaz ayına Süryânce âzer dérler (6) ve Yunanca martis dérler. Bu ay otuz bir gündür [19b] mahzûrdur.

Faşl-ı (15) sâbi‘ Nisân beyânındadur. Evsat-ı bahâr ayıdur. Şöyle [23a] bil ki orta yaz ayına Süryânce Nisân dérler ve hem (2) Yunanca Abril dérler. Bu ay otuz gündür. Bu ayuñ (3) tabî‘ati hârr-i ratíbdür.

[24a] Faşl-ı sâmin (7) âyâriñ beyânındadur. Âhir bahâr ayıdur. Şöyle bil ki şoñ yaz (8) ayına Süryânce âyâr dérler ve Yunanca mayıs dérler. Bu ay (9) otuz bir gündür. Bu ayuñ tabî‘ati hârr-i ratíbdür.

Osmanlı Türkçesinin söz varlığını en güzel şekilde derleyen Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* adlı eserinde *yaz* ve *yay* kelimelerini şu şekilde açıklamıştır:

“*yay* (ياع) s. *Tk.* Yaz mevsimi, sayf. [Ortası olan temmuzda şemsin «yay» burcunda bulunması sebebiyle böyle tesmiye olunmuştur; veya bu mevsimde sürülerin yaylalarda yayılması ve her şeyin de sıcaktan açılması münasebetiyle «yaymak» filinden müştaktir.] (Ş. Sami (H.1317): 1527a).

yaz (ياع) s. [Aslı: «yaymak» filinden müştak «yay»dır.] Senenin sıcak mevsimi ki üç ve diğer bir taksimde altı aydır, sayf, tâbistân: *Yaz oldu; yaz geldi; yaz kış.* ||*ilk yaz= Bahar, rebî‘* (Ş. Sami (H.1317): 1540a).

Şemseddin Sami, *yaz* kelimesinin bazlarında senenin üç aylık bölümü için ve bazlarında ise, senenin altı aylık bölümü için kullanılır ifadesi oldukça doğru bir açıklamadır. Yukarıda Eski Anadolu Türkçesi ve Eski Osmanlı Türkçesi eserlerden verilen örnekler de bunu doğrulamaktadır. *yay* kelimesi sadece, üç aylık (haziran-temmuz-ağustos) zaman dilimi için kullanılırken, *yaz* kelimesi *yay* kelimesinin de anlam alanını kapsayacak bir biçimde kullanılmaktadır.

Sonuç

1. Başlangıçta Türk dilinde *yay* ve *yaz* kelimeleri aynı anlamda olup, *yaz* veya *yay* söz varlıklarıyla hem ‘yaz’ hem de ‘bahar’ kavramları karşılanıyordu, bir başka deyişle Eski Türkçe döneminde temelde üç mevsim vardı: *yaz~yay*; *küz*; *kış*.

2. Eski Türkçe dönemi metinlerinde Karahanlı sahasına ait metinler de dahil *yay* ve *yaz* kelimelerinin anlam sınırları belli değildir. Bu sebeple bu dönem metinlerini çözümlemeye kesin bir *yay* ‘yaz’ ve *yaz* ‘ilkbahar, bahar’ ayrimı, metnin bütününe bakılmaksızın yapılmamalıdır. [krş. Talât Tekin 1988: 2000; 1998; 1995].

3. Başlangıçta belki de her iki kelimenin kökü de *yaz* idi, ve zamanla –z sesi –y sesine dönüşerek, ki Türk dilinde olağan bir ses değişimidir, doublet olarak hem *yay* hem de *yaz* örnekleri kullanılmış daha sonra da anlam ayrımı sonucunda, *yay* ‘yaz’ mevsimini, *yaz* da ‘ilkbahar, bahar’ mevsimini karşılamıştır.

4. Harezm sahası olarak adlandırılan dönemde ise, *yay* ve *yaz* ayrimı hemen hemen kesindir; *yay* ‘yaz mevsimi’nin karşılığı olarak, *yaz* ise ‘ilkbahar, bahar mevsimi’nin karşılığı olmuştur. [krş. *Kışāşū'l-Enbiyā*].

5. Kıpçak sahasında kaleme alınan sözlüklerde de *yay* ‘yaz’ ve *yaz* ‘ilkbahar, bahar’ ayrimını, Arapça karşılıklarından tespit etmek mümkündür. Bu ayrim Kıpçak dil alanı için kesindir. Ancak Kıpçak eserlerinden olan *El-Kavâñîn* ve *Ed-Diüretî'l-Mudîyye*'de durum tipki *Dîvânu Luğâti't-Tûrk*'teki gibidir; yani *yay* ‘ilkbahar’, *yaz* ‘yaz, summer’.

6. Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde ise, durum tipki Eski Türkçe döneminde olduğu üzere karışiktır. Bu dönem metinlerinde *yay* gittikçe kullanım alanını *yaz* kelimesine bırakır ve *yaz* kelimesinin kavram alanı da *ilk+bahar, nev+bahar* (*Houtsma, Gülistan Tercümesi*), *rabî* (<*Ar.rebi'*) (*Gülistan Tercümesi*), *nevruz* (<*nev+rûz* (*Irşâdî'l-Mülük*)) gibi alıntı kelimelerle karşılaşmaya başlanır. Buna rağmen *yay* ve *yaz* kelimeleri bazı eski yazılı metinlerde kullanılır ve anlam sınırları Eski Türkçedeki gibi karışiktır.

7. Osmanlı Türkçesi ve çağdaş Türkiye Türkçesinde *yay* kelimesi sadece bu kelimededen türemiş *yayla~yaylak* kelimelerinde varlığını sürdürmüştür, *yay* ‘yaz’ kullanım alanını yitirmiştir.

8. Bazı çağdaş Türk lehçelerinde *yaz* ‘ilkbahar, bahar’ [Kaz.Tat.]; *cey* (<*yay*) ‘yaz’ anlam ayrımı kesinleşmiş ve iki ayrı kavramı karşılayan söz varlığı haline gelmiştir.

Kaynaklar ve Kısaltmalar

AKKUŞ, Yrd. Doç. Dr. Muzaffer (1995), *Kitâb-ı Gunya*, TDK, Ankara.

ARAT, Reşid Rahmeti (1979), *Kutadgu Bilig I Metin*, 2. Baskı, TDK, Ankara.

ARAT, Reşid Rahmeti (1979), *Kutadgu Bilig III İndeks*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, İstanbul. (İndeksi neşre hazırlayanlar: Kemal Eraslan- Osman F. Sertkaya-Nuri Yüce)

ARAT, Reşid Rahmeti (1992), Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki, *Atabetü'l-Hakayik*,

2. Baskı, TDK, Ankara.
- ARAT, Reşid Rahmeti (1994), Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig* II Çeviri, 6. Baskı, TDK, Ankara.
- ATA, Aysu (1997), Nâşirü'd-dîn Bin Burhânü'd-dîn Rabgûzî, *Kışaşü'l-Enbiyâ (Peygamber Kissaları)*, I-II, TDK, Ankara.
- ATA, Dr. Aysu (1998), *Nehcü'l-Ferâdîs Uştmâhlarnıñ Açuķ Yoli Cennetlerin Açıķ Yolu III Dizin Sözlük*, TDK, Ankara, 1998.
- BANG, W. und Gabain, A. von (1931), *Analytischer Index Zu Den Fünf Ersten Stücken Der Türkischen Turfan-Texte*, Berlin.
- BAZİN, Louis (1991): *Les Systemes Chronologiques Dans Le Monde Turc Ancien*, Budapest: Akadémiai Kladó. Paris: Editions Du Cnrs.
- CAFEROĞLU, Dr. Ahmet (1931), *Abû -Hayyân Kitâb al-İdrâk li-lisân al- Atrâk*, İstanbul Evkaf Matbaası.
- CAFEROĞLU, Prof. Dr. Ahmet (1993), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, 3. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- ÇAĞATAY, Dr. Saadet Ş. (1963), *Türk lehçeleri Örnekleri*, VIII. Yüzyıldan XVIII. Yüzyila kadar Yazı Dili, AÜ DTCF Yayınları, Ankara.
- DANKOFF, R. – Kelly, J. (1982), Mahmûd al- KÂŞGARÎ, *Compendium of The Turkic Dialects (Dīwān Luyāt at- Turk)*, Part I, Harvard University.
- DANKOFF, R. – Kelly, J. (1984), Mahmûd al- KÂŞGARÎ, *Compendium of The Turkic Dialects (Dīwān Luyāt at- Turk)*, Part II, Harvard University.
- DANKOFF, R. – Kelly, J. (1985), Mahmûd al- KÂŞGARÎ, *Compendium of The Turkic Dialects (Dīwān Luyāt at- Turk)*, Part III, Harvard University.
- Drv.S 1969: *Drevnetjurkskiy Slovar'* [Древнетюркский Словарь], Leningrad.
- ECKMANN, János (1988), *Çağatayca El Kitabı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 3412, İstanbul.
- EL-KAVÂNÎN 1999: Prof. Dr. Recep Toparlı - Prof. Dr. M. Sadi Çögenli-Doç.Dr. Nevzat H. Yanık, *El-Kavânîn'ü'l-Külliyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*, TDK, Ankara.
- ERCİLASUN, A. Bican (1985), "Başlangıcından XIII. Yüzyıla Kadar Türk Nazım ve Nesri", *Büyük Türk Klâsikleri* -I, İstanbul: Ötüken-Sögüt.
- ERGİN, Prof. Dr. Muharrem (1980), *Orhun Abideleri*, 8. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- ERGİN, Prof. Dr. Muharrem (1989), *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*, TDK, 2. Baskı, Ankara.
- FAZIROVA , E. İ. – Ziyaevoy, M.T. (1978), *İziskanniy Dar Tyurkskomu Yaziku*, Taşkent.
- GABAİN, A. Von (1988), *Eski Türkçenin Grameri*, TDK, Ankara (Çev. Mehmet Akalın).

- HOUTSMA, M.Th., (1894), *Ein Turkish-Arabisches Glossar*. Leiden.
- KARAAĞAÇ, Günay (1997), *Lütfî Divani Giriş-Metin-Dizin-Tipkibasım*, TDK, Ankara.
- KARAMANLIOĞLU, Doç. Dr. Ali Fehmi (1989), *Seyf-i Sarâyî Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-Türkî)*, TDK, Ankara.
- KAYA, Ceval (1994), *Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin ve Dizin*, TDK, Ankara.
- KTS 2003: Prof. Dr. Recep Toparlı-Yard.Doç.Dr. Hanifi Vural-Yard.Doç.Dr. Recep Karaatlı, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TDK, Ankara.
- MANSUROĞLU, Mecdut (1958.), *Sultan veled'in Türkçe manzumeleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlar No. 765, İstanbul.
- ORKUN, Hüseyin Namık (1987), *Eski Türk Yazıtları*, TDK, Ankara.
- ŞEYH Sülyman Efendi-i Buhârî (1298), *Lügat Çağatay ve Türkî Osmânî*, İstanbul.
- TEKİN, Prof. Dr. Talât (1989), Tekin, *XI. Yüzyıl Türk Şiiri (Dîvânu Lugâti 't-Turk'teki Manzum Parçalar*, TDK, Ankara.
- TEKİN, Talât (1998), *Orhon Yazıtları*, TDK, Ankara.
- TEKİN, Talat (1995), *Orhon Yazıtları Kü'l Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk, Simurg*, İstanbul.
- TEKİN, Talat (2000), *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:9, Ankara.
- TEZCAN, Semih (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, YKY, İstanbul.
- TOPARLI, Prof. Dr. Recep (2003), *Ed-Dürretü 'l-Mudîyye Fi 'l-Lügati 't-Türkiyye*, TDK, Ankara.
- TOPARLI, Yrd. Doç. Dr. Recep (1988), *Mu'înû 'l-Mûrîd*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları No.15. Erzurum.
- YÜCEL, Bilal (1995), *Bâbûr Dîvâni*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.
- ZAJĄCZKOWSKI, A. (1961), *Najstarsza Wersja Tuerska Husräv u Širîn Quṭba*, Cęść III, Slownik, Warszawa.